ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. VI
თბილისი. 2012

ნესტან სულავა

ქართული წარწერების სახისმეტყველება (ჯავახეთის ეპიგრაფიკის მიხედვით)

ლაპიდარული და ფრესკული წარწერების წყაროთმცოდნეობით-ისტორიოგრაფიულ მნიშვნელობას განსაზღვრავს მათში დაცული ცნობების ღირებულება ამა თუ იმ ისტორიული მოვლენის, ისტორიული პირის, ტაძრის მშენებლობის და სხვა პოლიტიკურ-სოციალური ვითარების შესახებ. მათი საშუალებით შესაძლებელი ხდება ისტორიულ მოვლენათა, ისტორიულ პირთა და ძეგლთა დათარიღება, ცალკეული წარწერის მნიშვნელობის განსაზღვრა. ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლების ფონდი ძალზე მდიდარია: ლაპიდარული, ჭედური, ფრესკული, ნაკაწრი და ნაქარგობებზე შესრულებული წარწერები; სამეცნიერო ლიტერატურაში წარმოდგენილია ქართული წარწერების კლასიფიკაცია შინაარსობრივი თვალსაზრისით: საამშენებლო, მემორიალურ-მოსახსენებელი, იურიდიული, საყოფაცხოვრებო, ქრონიკალური შინაარსის და სხვა ტიპის წარწერები. ლაპიდარულ, ფრესკულ, ჭედურ, ნაკაწრ და ნაქარგობებზე შესრულებულ წარწერებს, თავისთავადი მნიშვნელობის გარდა, ლიტერატურათმცოდნეობითი და სახისმეტყველებითი ღირებულებაც აქვთ. კერძოდ, ისინი, არცთუ იშვიათად, სარგებლობენ ბიბლიური წიგნებით, როგორც ძველი, ისე ახალი აღთქმის წიგნებით, და, შესაბამისად, ბიბლიურ მოტივებს, ალუზიებს, ხატ-სახეებს ასახავენ, საღვთისმეტყველო საზრისს გამოხატავენ. ჯავახეთის ლაპიდარული წარწერების ამ თვალსაზრისით კვლევამ საკმაოდ მნიშვნელოვან დასკვნებამდე მიგვიყვანა.

წარწერებში გამოიკვეთა ის თემატიკა და მოტივები, რომლებმაც ამა თუ იმ წარწერის შესრულებისას ითვალისწინებდნენ. ბიბლიური და საღვთისმეტყველო საზრისის შემცველი წარწერები რამდენიმე ტიპისაა: 1. წარწერებში აღნიშნულია, თუ ვის, ღმერთს ან რომელ წმინდანს მიმართავს წარწერის შემსრულებელი თხოვნითა და სულის ხსნის ვედრებით; 2. სამყაროს

ქრისტიანული აღქმა და მისი ამსახველი წარწერები; 3. ბიბლიურ-ევანგელური ეპიზოდების ასახვა და ალუზია; ბიბლიურ პერსონალიათა ხსენება; 4. სოფლისა და ზესთასოფლის მკვიდრთა სულიერი მომავალი; 5. შენდობისა და შეწყალების მოტივი; 6. ესქატოლოგიური თემა და განკითხვის დღის მოლოდინი; 7. კრულობისა და წყევლის თემა; წარწერებში შემონახულია პოლიტიკურ-სოციალური თვალსაზრისისა და ინფორმაციის შემცველი ცნობები, რომლებშიც ყველა ზემოჩამოთვლილი სახისმეტყველებითი ასპექტი წარმოჩნდება.

1. წარწერებში ხშირად გვხვდება ღმერთისადმი, ყოვლაწმინდა ღვთისმშობლისა და მფარველი წმინდანებისადმი მიმართვა. ზედა ვარძიის XI საუკუნის წარწერა, ლიპარიტ ერისთავთ ერისთავის წარწერა, ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს, დედას ღვთისას, სთხოვს ლიპარიტ ერისთავთ ერისთავისა და მისი შვილების მეოხებას, რათა „დღესა საშინელსა“ პირნათელი წარდგეს ღვთის წინაშე: *„ქ. დედაო ღმრთისაო, მეოხ ეყავ ერისთავთ ერისთავსა ლიპარიტს და შვილთა მისთა, დღესა საშინელსა რომელმან გულსმოდგინებით აღგიშენა წმიდაჲ ესე ეკლესიაჲ, ამენ“* (№ 53).[1] განძის ქვედა ეკლესიის წარწერაც, ასევე, ყოვლაწმინდა ღვთისმშობელს მიემართება: *„ქ. ღმრთივ გჳრგჳნოსანი მეფობაჲ გიორგისი, ლაშქარნი და სამეფო დაჲფარენ, დედაო ყოველთა მჴსნელისაო“* (№ 29). გავეთის X საუკუნის წარწერაში მისი შემსრულებელი წმ. გიორგი მთავარმოწამეს შესთხოვს ფოფისადმი მეოხებას ორსავე სოფელში: *„წმიდაო გიორგი მთავარმოწამეო, მეოხ ეყავ ორთავე ცხორებათა ფოფს“* (№ 25). სოფელ ფარავანთან ახლოს მდებარე ქვაჯვარზე შესრულებული XII საუკუნის დათვიას წარწერა მოგვითხრობს: *„შვილნო ღმრთისანო, ქრისტიანენო, საწყალი დათვიაი ლოცვასა გვედივარ“* (168).[2] აქ ყურადღებას იქცევს არა მხოლოდ დათვიას საწყლად მოხსენიება, არამედ ვედრების აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეული „გვედივარ“, იგი იშვიათ ზმნათა რიგს განეკუთვნება; საინტერესოა მისი გრამატიკული ფორმა. ამ სიტყვას ვხვდებით გიორგი მერჩულის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში, რომელშიც იერუსალიმში

[1] ლიპარიტ ერისთავთ ერისთავის წარწერისა და სხვა წარწერების ნომრები ტექსტშივე მითითებულია შემდეგი გამოცემის მიხედვით: ჯავახეთის ეპიგრაფიკული კორპუსი. წიგნი გამოსაცემად მოამზადეს და გამოკვლევები დაურთეს ვალერი სილოგავამ, ლია ახალაძემ, მერაბ ბერიძემ, ნესტან სულავამ, როინ ყავრელიშვილმა. თბ. 2012.

[2] „გვედიას“ შესახებ იხ. თ. ხაჟომია. ანდერძ-მინაწერთა შენდობის ფორმულა „გვედია“. ქართული წყაროთმცოდნეობა. II. თბ. 1968.

მყოფი მამები წმ. გრიგოლ ხანცთელს დედა ეფროსინეს ავედრებენ: *„მამაო, გვედია ეფროსინე, დაჲ ჩუენი, ღმრთისა სიყვარულისათჳს იკითხეთ...“*.[3]

2. ცნობილი ფაქტია, რომ ხუროთმოძღვრული ძეგლები სამყაროს სიმბოლურ არსს გამოხატავენ. ამიტომ ქრისტიანული ტაძრის ყოველი დეტალი, ყოველი გამოსახულება ადამიანის სულიერი სამყაროს წარმოჩენას ემსახურება. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს კუმურდოს ტაძრის ოთხი თითო სიტყვისაგან შემდგარი წარწერა: *„ადამ“*, *„ევა“*, *„ცაჲ“*, *„ქუეყანაჲ“*, რომლებშიც სამყაროს შექმნის პროცესი და ადამიანის მიერ სამყაროს აღქმა წარმოიდგინება. წარწერათა მეცნიერული აღწერილობა და პალეოგრაფიული ანალიზი მოცემულია ვ. სილოგავას მონოგრაფიაში „კუმურდო, ტაძრის ეპიგრაფიკა“.[4]

ვ. სილოგავას აღწერილობის თანახმად, X საუკუნის შუა წლების, კერძოდ, 964 წლის (ამ წლითაა განსაზღვრული კუმურდოს ტაძრის მშენებლობა) წარწერა **„ად//ამ“** „ამოკვეთილია ადამის თავის სკულპტურული გამოსახულების გარშემო. გამოსახულება მოთავსებულია ტაძრის სამხრეთ ფასადის ნიშის ზედა ნაწილში. მას გარშემო 12 სხივიანი კონცენტრული რიგი დაუყვება. თავის გამოსახულება დაზიანებულია – ნასროლი ქვებით ძლიერ ატკეცილია მისი ზედაპირი. წარწერის 2-2 ასო ამოკვეთილია გამოსახულების ორივე მხარეს. განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს“.[5] დავიმოწმებ ევას გამოსახულებისა და წარწერის აღწერილობასაც ვ. სილოგავას მონოგრაფიიდან: წარწერა **„ევ//ა“** „ამოკვეთილია ევას თავის სკულპტურული გამოსახულების გარშემო. გამოსახულება მოთავსებულია ტაძრის ჩრდილოეთ ფასადის ნიშის ზედა ნაწილში. გარშემო მას დაუყვება 26 სხივანას კონცენტრული რიგი. გამოსახულება დაზიანებულია – გამოქარგული და გადაცრეცილი. წარწერის 2 ასო ამოკვეთილია თავის მარცხნივ (აქედან პირველი გადასულია) და 1 – მარჯვნივ (ეს უკანასკნელი ფილის კიდეზეა, ისე, რომ აქ Y-სათვის ადგილი არ არის). განკვეთილობისა და ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს“.[6] პრობლემის უკეთ წარმოჩენის მიზნით დავიმოწმებ ცისა

[3] ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. I. დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ლ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ და ც. ჯღამაიამ. ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბ. 1963/1964, გვ. 303.

[4] ვ. სილოგავა. კუმურდო. ტაძრის ეპიგრაფიკა. თბ. 1994, გვ. 50-52.

[5] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 50.

[6] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 50-51.

და ქვეყნის სიმბოლურ გამოსახულება-წარწერათა აღწერილობასაც ამავე წიგნიდან: წარწერა **„ცაჲ“** „ამოკვეთილია ცის სიმბოლური გამოსახულების – ადამიანის სკულპტურული თავის, მარცხენა მხარეს. გამოსახულება ჩასმულია ტაძრის აღმოსავლეთ ფასადის სამხრეთ (მარცხენა) ნიშის ზედა ნაწილში. მას ზემოდან დაუყვება 21 სხივანის კონცენტრული რიგი“,[7] ხოლო **„ქუეყანაჲ“** „ამოკვეთილია ქვეყნის (დედამიწის) სიმბოლური გამოსახულების – ადამიანის სკულპტურული თავის, ორივე მხარეს – პირველი ასო მარცხნივ და ბოლო 2 ასო მარჯვნივ (აქედან უკანასკნელი, მესამე ასო ამჟამად გადასულია). სკულპტურული გამოსახულება ჩასმულია ტაძრის აღმოსავლეთ ფასადის ჩრდილოეთ (მარჯვენა) ნიშის ზედა ნაწილში. მას ზემოდან დაუყვება 15 სხივანის კონცენტრული რიგი. წარწერას ქარაგმის ნიშნები არ ახლავს“.[8] იქვე მოცემულია გამოსახულებათა და წარწერათა ნახაზებიც.

ეს აღწერილობები საგანგებოდ მოვიხმეთ, რათა უკეთ წარმოჩენილიყო სიმბოლურ გამოსახულებათა შემოქმედისა და წარწერათა შემსრულებლის კონცეფცია; ვფიქრობ, რომ სიმბოლური გამოსახულებებისა და წარწერების საშუალებით ბიბლიური მსოფლშეგრძნება და სამყაროს აღქმის ერთ-ერთი ვარიაცია იკითხება. ცხადია, ადამისა და ევას გამოსახულებები შემთხვევით არ უნდა გაკეთებულიყო ცისა და ქვეყნის გამოსახულება-წარწერათა კონტექსტში. აქ შესაქმის თანდათანობითი პროცესი იკითხება. ბიბლიის პირველსავე წიგნში მოთხრობილია ღმერთის მიერ ცისა და ქვეყნის შექმნა უდროჟამო სამყაროში. ასევე უდროჟამო სამყაროში მეექვსე დღეს შექმნა ღმერთმა ჯერ ადამი და შემდეგ ევა, როგორც სამყაროს გვირგვინი. შესაქმის იერარქია დაცულია, ადამიანის შექმნა სამყაროს შექმნის ბოლო ეტაპია. ადამის ცხოვრებაში რამდენიმე პერიოდი გამოიყოფა, პირველია ევას გაჩენამდე სამოთხეში მისი მარტოდმყოფობის პერიოდი. მეორეა ევასთან ერთად სამოთხეში ცოდვით დაცემამდე ყოფნის პერიოდი, ხოლო მესამე არის სამოთხიდან განდევნის შემდგომი ცხოვრება. ტაძრის ნიშებში ადამისა და ევას გამოსახვა და მათი სახელების წარწერა სიმბოლურად გამოხატავს ადამისა და ევას განახლებულ ცხოვრებას ძე ღმერთის, მაცხოვრის სულიერი მისიის აღსრულებით, სამყაროს განმაახლებლად მოვლინებით, მის მიერ კაცობრიობის ცოდვათა გამოსყიდვით, „ახალი იგი კაცის“ შემოსვით (ეფეს. 4, 24). ამიტომ იძენს ადამისა და ევას გამოსახულება-წარწერის გვერდით ცისა და ქვეყნის გამოსახ-

[7] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 51.
[8] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 52.

ვაც და წარწერაც სიმბოლურ ფუნქციას, რადგან მაცხოვრის მოვლინებამ შექმნა *„ცაჲ ახალი და ქუეყანაჲ ახალი, რამეთუ პირველი იგი ცაჲ და პირველი იგი ქუეყანაჲ წარჴდეს“* (გამოცხ. 21, 1). ადამი, ღვთის ხატად ქმნილი, როგორც კაცობრიობის ფუძემდებელი, და ევა, როგორც სიცოცხლის წყარო, გამოსახულნი არიან კუმურდოს ტაძარზე; ადამი იყო *„პირველი იგი კაცი ქუეყანისაგან მიწისაჲ, ხოლო მეორე იგი კაცი უფალი ზეცით... და ვითარცა იგი შევიმოსეთ ხატი იგი მიწისაგანისაჲ, შევიმოსოთ ხატიცა იგი ზეცისაგანისაჲ“* (I კორ. 15, 47; 49). ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, ერთი მხრივ, ადამ, ევა, ცაჲ, ქუეყანაჲ ორი სამყაროს – ზესთასოფლისა და სოფლის ერთიანობის სიმბოლოებია, თვით ტაძარი ამ ორი სოფლის ერთიანობის სიმბოლოა, რაც ტაძარში მყოფ ლიტურგიული ცნობიერების ადამიანის სულს ზეცისაკენ მიმართავს; მეორე მხრივ, კუმურდოს ტაძრის ხუროთმოძღვარი საკოცარი არა მხოლოდ ხუროთმოძღვრულ ხელოვნებაში, არამედ, როგორც მოსალოდნელი იყო, ღვთისმეტყველებაშიც ღრმად განსწავლულ და სახისმეტყველებითად მოაზროვნე პიროვნებად წარმოგვიდგება.

3. წარწერათა ნაწილი ეხმიანება ძველი აღთქმის ტექსტს: ლაპიდარულ წარწერებში მოიხსენიებიან ბიბლიური პერსონაჟები, რომელთა ხსენება სახისმეტყველებითი ფუნქციითაა დატვირთული. ბურნაშეთის წარწერა ასახავს დანიელის ხსნის, გადარჩენის ეპიზოდს ლომის პირისაგან დანიელის წინასწარმეტყველებიდან (დან. თ. 6), რასაც წარწერაში ნახსენებ მაშენებელთა სულთა ხსნის გამო ღვთისადმი ვედრების მისია აკისრია: *„უფალო, ვითარცა იჴსენ დანიელ პირისაგან ლომთაჲსა, ეგრე იჴსნენ ამის წმიდისა ეკლესიისა მაშენებელნი ჴელთაგან ჯოჯოხეთისაგან“* (№ 23).

წარწერების ნაწილი კი ახალი აღთქმის სიმბოლურ მინიშნებებს, ალუზიებს მოიცავს. ბიეთის წარწერაში წმინდა ზიარების თემაა ასახული: *„მიიღეთ და ჭამეთ ესე არს ხორცი ჩემი თქოენთოის...“* (ბიეთის წარწერა); წარწერა ეფუძნება მაცხოვრის სისხლისა და ხორცის ზიარების სახარებისეულ მისტერიას; მათეს სახარება გვამცნობს: *„მოიღო იესუ პური და ჰმადლობდა და განტეხა და მისცა მოწაფეთა თჳსთა და ჰრქუა მათ; მიიღეთ და ჭამეთ: ესე არს ჴორცი ჩემი. და მოიღო სასუმელი და ჰმადლობდა და მისცა მათ და თქუა: სუთ ამისგანი ყოველთა: ესე არს სისხლი ჩემი ახლისა აღთქუმისაჲ, მრავალთათჳს დათხეული მისატევებელად ცოდვათა“* (მათე, 26, 26-28; შდრ.: ლუკა, 22, 15-20).

ფიის ტაძრის ტრაპეზის წარწერა X საუკუნისა იოანეს სახარების ტექსტს ეხმიანება და მაცხოვრის განთქმული სიტყვების ერთგვარ ანარეკლს წარმოადგენს: *„მე ვარ ნათელი ქრისტეს სოფლისა //რომელი შემომიდგეს მე, არა [ვიდოდის ბნელსა]“* (170). წარწერასთან დაკავშირებული წყარო, იოანეს სახარება, მითითებული აქვს ვალერი სილოგავას. იოანე სახარებაში წერია: *„მე ვარ ნათელი სოფლისაჲ. რომელი შემომიდგეს მე, არა ვიდოდის ბნელსა, არამედ აქუნდეს ნათელი ცხორებისაჲ“* (იოანე, 8, 12); *„იყო ნათელი ჭეშმარიტი, რომელი განანათლებს ყოველსა კაცსა, მომავალსა სოფლად“* (იოანე, 1, 9); *„მე ნათელი სოფლად მოვივლინე, რაჲთა ყოველსა რომელსა ჰრწმენეს ჩემი, ბნელსა შინა არა დაადგრეს“* (იოანე, 12, 46). წარწერა შთაგონებულია ნათლის სიმბოლიკით, ნათლის ქრისტიანული გააზრებითა და ასპექტით.

4. წარწერებში ორსავე სოფელსა შინა სულიერი არსებობის მოტივს განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა. როგორც წარწერის დამკვეთი და შემსრულებელი, ასევე ის პირი, რომლის შესახებაც არის საუბარი წარწერაში, მოელის ცხოვნებას ორსავე სოფელსა შინა: „† *იესუ ქრისტე, დიდებულ-ჰყავ ორთავე შინა ცხორებათა მეორედ აღმშენებელი პატრონი ელისბალ, დედა მათი ქრისტინა, მეცხედრე მათი მარიხ, ძენი მათნი და ასულნი მათნი, ამინ“*;[9] *„ქრისტე ღმერთო, ადიდე ორთავე ცხორებათა მანდატურთუხუცესი შალვა, ძითა და ძმითა...“* (№ 27). *„აღეშენა ეკლესია ესე მათ ჟამთა შინა, ოდეს ლაშა მეფედ დაჯდა; ადიდენ ღმერთმან ორთავე ცხორებათა შინა...“* (№ 18). კარნეთის წარწერაში ქართლის კათალიკოსის იოვანე ოქროპირის დიდებას ორსავე ცხოვრებასა შინა ევედრება მაცხოვარს წარწერის შემსრულებელი: *„ქრისტე, ადიდე იოვანე-ოქროპირი, ქართლისა კათალიკოზი, ორთავე ცხორებათა, იყავნ ამენ“* (№ 80).

5. წარწერებში ჩვეულებრივია სულის შეწყალებისა და შენდობის მოტივის შემცველი შინაარსიც. იხტილას ტაძრის წარწერის შემსრულებელი გოგაისა და ჩქარაის წყალობასა და დღეგრძელობას სთხოვს მაცხოვარს: *„ქრისტე, შეიწყალე გოგაი და ჩქარაი და მოწყალე ექნენ და ადღეგრძელე“* (№ 78).

საინტერესოა კუმურდოს ტაძრის ერთ-ერთი წარწერა, რომელიც სულის შეწყალებას ითხოვს, აწ უკვე გარდაცვლილი ადამიანის სულისა, რომელიც საფლავად მისულია, ხოლო სული მისი გამზადებულია ღვთის სამსჯავროზე წარდგომისათვის: „† *ქრისტე,* ***შეიწყალე*** --- *დადებული, საფლავად მისული*

[9] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 87.

*და **სული გამზადებული***".[10] წარწერაში ესქატოლოგიური ხედვაც იკითხება.

საინტერესოა იჩქით გურგენისძის სამი წარწერა, რომელთაგან ორი ვანის ქვაბთა მონასტერშია, ერთი კი წუნდის ეკლესიის სამხრეთის კედელზეა შემონახული. ვანის ქვაბებში დაცული ერთი წარწერა მონასტრისათვის ხატების შეწირვის ფაქტს აღნიშნავს და მლოცველებს სთხოვს, რომ მისთვისაც ილოცონ, მისი სული მოიხსენიონ ლოცვებში: „† *იესუ ქრისტე, ადიდე ორთავე შინა სუფევათა მეფეთა მეფე და დედოფალი თამარ, რომლისა ზე მე, იჩქითმან გურგენისძემან, აღვაშენე კედელი ესე და დავასუენენ ხატნი: მაცხოვრისაჲ, ღმრთისშობლისაჲ, ნათლისმცემლისაჲ, და ჯუარი წმიდისა სჳმონისი; ვინცა ილოცვიდეთ, მეცა მომიჴსენეთ*" (№ 40). მეორე წარწერაში იჩქით გურგენის ძე შენდობას ითხოვს: „† *ესე არს სამკჳდრებელი ჩუენ, გურგენათი. მე, იჩქითმან აღვაშენე; შემინდვნეს ღმერთმან*" (№ 39). იგი ფსალმუნთა სიტყვებითაა ნასაზრდოები და ეხმიანება დავით აღმაშენებლის საფლავის ქვაზე წარწერილ 131-ე ფსალმუნის მე-14 მუხლში გამოთქმულ მოსაზრებას: „*ესე არს განსასუენებელი ჩემი უკუნითი უკუნისამდე, ამას დავემკვიდრო, რამეთუ მთნავს ესე*" (ფს. 131, 14). იჩქით გურგენის ძის მესამე წარწერა წუნდის ტაძრის მისი და მისი მშობლების სულის საოხად აშენებას გვაუწყებს: „† *სახელითა ღმრთისაჲთა. მე, იჩქითმან გურგენისძემან, აღვაშენე ეკლესიაჲ ესე, მამული ჩუენი, სახელსა ზედა წმინდისა ნათლისმცემლისასა, სალოცველად ჩემთჳს და მშობელთა ჩემთათჳს*" (№ 206). ასეთივეა 1064 წლის მირაშხნის წარწერა ალფ-არსლანის შემოსევის შესახებ. იგი ისტორიულ-პოლიტიკური მნიშვნელობით გამორჩეულია, მასში წარწერის შემსრულებელი ცოდვილად იხსენიებს საკუთარ თავს და გვიამბობს ჯავახეთის აწყვეტის შესახებ. იგი უფალს შესთხოვს, რომ გოჰარის, ყველა მირაშხნელსა და თვით წარწერის შემსრულებელს, გიორგა ბერს შეუნდოს. წარწერაში ცოდვათა აღნიშვნისას პოლიტიკური საზრისი იკითხება. დავიმოწმებ მხოლოდ ბოლო მონაკვეთს: „*უფალო, შეუნდვენ გოჰარის ცოდვანი, ამენ; და მირაშხნელთა ყოველთა შეუნდვენ, უფალო, ამენ; მეცა, ფრიად ცოდვილი მომიჴსენეთ, გიორგა ბერი*" (№ 125). ბავრის XV-XVI საუკუნეების წარწერაში, რომელიც მგელაის საფლავის ქვაზეა შესრულებული, აგრეთვე, შენდობაზეა საუბარი, ვინც შენდობას იტყვის, მასაც შეუნდოს ღმერთმა: „*ქ. ესე საფლავი მგელაისი არს, შეუნდვენ ღმერთმან; და ვინცა შეუნდვენ თქუას, მასცა შეუნდვენ ღმერთმან!*" (№17).

[10] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 84.

საზოგადოდ უნდა აღინიშნოს, რომ წარწერებში არეკლილია ესქატოლოგიური მოტივი. განკითხვის დღისა და ღვთისაგან შეწყალების მოლოდინი გამოსჭვივის კუმურდოს ტაძრის წარწერათა უმრავლესობიდან, რაც ხუროთმოძღვართა, ხელოვანთა, ხელოსანთა ქრისტიანულ მრწამსს გამოხატავს. სამსარის X საუკუნის წარწერა მცხეთის ეკლესიის დაწვის შესახებ დავით კურაპალატს დიდი გასაჭირისაგან მხსნელად მიიჩნევს და ღმერთს შესთხოვს, რომ განკითხვის დღეს, ღვთის წინაშე წარდგომისას წინ დაუხვედროს მისი ღვაწლი: *„ქ. აშენდა წმიდაი ესე ვანი ღმრთისმშობლის სამკვიდრე, ოდეს ქართველთა მეფემან, კურაპალატმან დავით და ერმან ყოველმან ესე ვანი და კრებული შეგუიბრალა, მაშინ დიდისა ჭირისაგან გუიხსნა, და უფალო მოიხსენენ იგიცა დღესა მას განკითხვისასა. კულა დავწერე, ოდეს საჯთა მცხეთისა ეკლესიაი დაწუეს და წმიდისა ნინოს ხელი ტყუედცა წარიტანეს“* (№ 148). მაგალითები კუმურდოს ტაძრის წარწერებიდან: „† *წმიდაო ეკლესიაო, შენნი მუშაკნი და ყოველნი მაშცნებელნი შენნი,* ***დღესა მას საშჯელისასა*** *დაიფარენ და შეიწყალე გლახაკი გიორგი ლოცვასა მომიკსენეთ“*;[11] „† *ქრისტე, შეიწყალე იოვანე ეპისკოპოსი, ამისი აშენებელი,* ***დღესა მას***“.[12] ფოკის წარწერა მაცხოვარს, იესო ქრისტეს იხსენიებს როგორც „სიტყვას ღმრთისას“, რომელსაც ქართლის კათოლიკოსის იოანე ოქროპირის დიდებას ავედრებს ორთავე ცხორებასა შინა: *„ქრისტე, ძეო და სიტყუაო ღმრთისაო, ადიდე იოვანე-ოქროპირი, ქართლისა კათალიკოზი, ორთავე შინა ცხორებათა, ამენ“* (№179).

საღვთისმეტყველო საზრისს გამოხატავს თმოგვში წმ. მარინეს ეკლესიაში შემონახული 1304 წლის წარწერა, რომელშიც წარწერის შემსრულებელმა სამინამმა საკუთარი თავი მოიხსენია, როგორც „მიუცთომლად შეცოდებული დაბადებული“, ე. ი. ცოდვილი; ქრისტეს ხატ-სახე წარმოაჩინა, როგორც „ღმრთისაგან დაბადებულთაგან მიუცთომელი“; იგი ღმერთს მიმართავს, ვითარცა „ძალასა შემოქმედსა“; აქ ერთმანეთს უპირისპირდებიან მაცხოვარი და წარწერის შემსრულებელი, რაც საღვთისმეტყველო საზრისით დატვირთული ანტინომიური გამოთქმებითაა გამოხატული: **მაცხოვარი — „ღმრთისაგან დაბადებულთაგან მიუცთომელი“**, ხოლო **სამინამი — „მიუცთომლად შეცოდებული დაბადებული“**, რაც საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში დამკვიდრებული თავმდაბლობის მოტივის გამოხატულებაა. წარწერის შემსრულებელსვე აუშენებია ეს ეკლესია ღვთისაგან ხელდადებული წმ. მარინას მადლით

[11] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 83.
[12] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 83.

წმინდანის სახელზე. ღმერთს შესთხოვს, რომ ღვთის მონას სამინამს მეოხი ეყოს ორსავე ცხოვრებასა შინა: „*სახელითა ღმრთისაითა, ... ღმრთისაგან დაბადებულთაგან მიუცთომელო, შენსა მიუცთომლობასა და ძალასა შემოქმედსა, [ქრის]ტე მიუცთომლად შეცოდებული დაბადებული შენი სამინამ რომლისათუის არა ვინ არს ხელისამპყრობელი თუინიერ შენ ღვთაებისგან კიდე, წმიდაო მარინა, მადლისა მის სალმრთოისა რომლისათუისა სისხლნი დასთხიენ. სახელსა შენსა ზედა აღმიშენებია ესე მცირე ეკლესიაი მონასა შენსა სამინამს მეოხ მეყავ ორსავე შინა ცხორებასა. აღეშენა ესე ეკლესიაი ქორონიკონსა ფკგ ჴელმწიფობასა [ყაზა]ნისა და მეფობასა დავითისსა, ამენ*“(№ 70).

7. წარწერებში ხშირია წყევლისა და კრულობითი ტექსტები, რომელთა საჭიროება იმით აიხსნება, რომ საღვთისმეტყველო კანონი და წარწერის დამკვეთის, შემსრულებლის ან ტაძართან//წარწერასთან დაკავშირებულ პირთა სურვილი არ დაირღვეს. ამ თემის ტრადიციას ასახავენ ძველი საისტორიო საბუთები და ხელნაწერები, რასაც ქართული მასალის საფუძველზე კვალიფიკაცია მისცა ივანე ჯავახიშვილმა მონოგრაფიაში „ქართული სიგელთმცოდნეობა, ანუ დიპლომატიკა“.[13] მასში გამოყოფილია სიგლის ნაწილები, რომელშიც კრულობით მოწმობას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. კრულობა წყევლა-კრულვას გულისხმობდა და იმის წინააღმდეგ იყო მიმართული, ვინც სიგელით გათვალისწინებულ პირობას დაარღვევდა. სწორედ ამგვარი წყევლა და კრულობა გვხვდება ეპიგრაფიკულ წარწერებშიც, რაც იმას მოწმობს, რომ ერთნაირი ფორმები იყო შემუშავებული ხელნაწერი წიგნების გადამწერთა, ისტორიული საბუთებისა და ეპიგრაფიკული წარწერების შემსრულებელთა მიერ. სათხის წარწერაში მითითებულია, რომ გიორგი შაზელისძისა და მისი ძეების სახელზე დაწესდეს აღაპი და ვინც შემდგომში იქნება მწირველი, წირვა არავინ დააკლოს. ვინც არ აღასრულოს, მასზე კანონმა იმოქმედოს: „† *გიორგი შაზელისძესა და ძეთა მისთა შეუნდვენ ღმერთმან. დაიდვეს ორი დღე აღაპი, რომე არცა ზედაშე და სეფისკუერი გამოვიდეს, ბარბარობაც და მეორედ მოსლვაც, ამა საყდარსა შიგან მყოფმა ვერავინ დააკლოს წირვაი, ჩუენმა მომავალმან; და ვინცა დააკლოს, კანონსამცა ქუეშე არს; ამენ*“ (№ 146).

ეფრემ ეპისკოპოსმა გაბრიელ კუმურდოელის სახელზე დააწესა აღაპი ყველიერის პარასკევს, ხოლო აღაპის შემცვლელს წყევლა-კრულვას უთვ-

[13] ი. ჯავახიშვილი. ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა. თხზულებანი. ტ. IX. თბ. 1996.

ლიან წარწერის დამკვეთიცა და შემსრულებელიც.

წყევლისა და შეჩვენების შემცველი სიტყვები წარწერის შემსრულებლის ან მისი დამკვეთის სურვილის შეცვლის მსურველთა წინააღმდეგ არის მიმართული: „† *სახელითა ღმრთისაჲთა, მე, იოვანე ეპისკოპოსმან დაუდევ დღე ახუსება ალაპად ვაჩე ერისთავსა; ვინ შეცვალოს – კრულია ამით ხატითა ჩემითა ჯუარითა*";[14] „† *დიდსა შაფათს – ალაპი მირდატისი; ქრისტეშობისი წინადღე – გოლიათისა; ვინ შეცვალოს, კრულია ღმრთისა პირითა*".[15] კუმურდოს ტაძარში, რომელიც ღვთაების სახელობისაა, მთავარ სალოცველ ხატად მიჩნეული იყო მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის ტიპი, ღვთაების ხატი, რომელსაც, საზოგადო წესისამებრ, სხვა ხატების მსგავსად, საგანგებოდ სწირავდნენ ძვირფასეულობას. კუმურდოს ერთ-ერთი წარწერა 1027-1072 წლისა სწორედ ამგვარ შეწირულებას გვამცნობს და იგი იმითაც იქცევს ყურადღებას, რომ ზოსიმე კუმურდოელის ეს წარწერა კრულვის სიტყვებით მთავრდება; წარწერა დავითის ხელითაა შესრულებული: „*სახელითა ღმრთისაჲთა. მე ზოსიმე კუმურდოელმან შევმოსე საკურთხეველი, ბარძიმფეშხუემი, ჯუარი და შევამკვე ხატი ღმრთაებისა ჴელითა დავითისაჲთა. დაუდევ სალოცველად ბზვობისა ე, კკრიელესონითა; დეკანოზი შეუსუენებდეს წმიდასა სამებასა შესუენებითა. კრულია ამით ხატითა ვინ შეუცვალოს*".[16] საინტერესოა კუმურდოს ტაძრის XI საუკუნის წარწერა, ამბა პავლე მანგლელის სააღაპე წარწერა, რომლის მიხედვით წარწერის შემსრულებელი ამბა პავლესთვის ჟამისწირვისა და ლოცვის შეწევნას ითხოვს, ხოლო ვინც ალაპი არ გადაიხადოს, ღვთის წინაშე აგებს პასუხს: „*იანვრისასა ამბა პავლესი ალაპი, მანგლელისი; ღმერთმან მის დღისა ჟამისწირვაი და ლოცვაი შეაწიენ. ვინ არა გარდაიჴადოს, ღმერთმან მისგან იძიენ; ამენ*".[17]

განძის წმ. იოანეს ეკლესიაში დამოწმებულია წარწერა, რომელიც უჩვეულოა წარწერათმცოდნეობაში, თუმცა, შესაძლოა იგი სიგელებისა და ეპიგრაფიკული ძეგლების კრულობით ხასიათს ეხმიანებოდეს და ამ რიგის წარწერა-საბუთებში იყოს განსახილველი: „*უფალო არ შეიწყალე*".[18] იგი

[14] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 84.
[15] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 85.
[16] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 64.
[17] ვ. სილოგავა. კუმურდო, გვ. 71.
[18] ჯავახეთი, ისტორიულ-ხუროთმოძღვრული გზამკვლევი. რედაქტორი დ. თუმანიშვილი. ტექსტის ავტორები: ისტორია, ისტორიული გეოგრაფია: დ. ბერძენიშვილი. ნივთიერი კულტურის ძეგლები: ირ. ელიზბარაშვილი, ნ. ვაჩეიშვილი, ც. ჩახხუნაშვილი. თბ. 2000, გვ. 21.

პირველად გამოქვეყნდა წიგნში „ჯავახეთი“ (2000, გვ. 21).

8. ცალკე აღსანიშნია ის ფაქტი, რომ ზოგიერთი წარწერა უთითებს, თუ ვის სახელზეა აგებული ესა თუ ის ტაძარი, რასაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. ზოგჯერ არაა შემონახული ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ ვის სახელზე იყო აგებული ტაძარი, ხოლო წარწერა ინახავს ამგვარ ცნობას. მაგალითებად დავიმოწმებ სამსარის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სახელობის ტაძრის წარწერასა და წმ. მარინას სახელობის ტაძრის წარწერას თმოგვში, რომელიც სამინამის სახელითაა ცნობილი.

ამრიგად, ლაპიდარული წარწერები მრავალმხრივი ღირებულების ცნობებს გვაწვდიან. ისინი, ისტორიული, თავისთავადი მნიშვნელობის გარდა, ლიტერატურულ-ესთეტიკური თვალსაზრისითაც იქცევენ ყურადღებას. ლაპიდარულ, ფრესკულ, ჭედურ, ნაკაწრ და ნაქარგობებზე შესრულებულ წარწერებს ლიტერატურათმცოდნეობითი და სახისმეტყველებითი ღირებულება აქვთ. კერძოდ, ისინი, არცთუ იშვიათად, სარგებლობენ ბიბლიური წიგნებით და, შესაბამისად, ბიბლიურ მოტივებს, ალუზიებს, ხატ-სახეებს ასახავენ, საღვთისმეტყველო საზრისს გამოხატავენ, წარწერათა დამკვეთების, შემსრულებლების, ხუროთმოძღვართა აზროვნების დონესა და მსოფლმხედველობას წარმოაჩენენ, გვამცნობენ იმასაც, თუ ვისი სახელობისაა ტაძარი. წარწერებში გამოიკვეთა ის თემატიკა და მოტივები, რომლებსაც ამა თუ იმ წარწერის შესრულებისას ეყრდნობოდნენ. აგრეთვე, ეს წარწერები ენის განვითარების ისტორიასაც ასახავენ და აჩვენებენ, რომ თითოეული მათგანი წარწერის შექმნის ეპოქაში არსებული სალიტერატურო-მწიგნობრული ენობრივი ნორმების შესაბამისად იქმნებოდა.